

AŞİRET AİLE YAPISININ DEĞİŞİMİNDE ÇALIŞAN KADININ ROLÜ: DOĞUBAYAZIT ÖRNEĞİ

Melek YELBOĞA¹

Öz

Bu çalışma aşiret aile yapısındaki değişimde, çalışan kadının rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, çalışan kadının aile yapısındaki değişimini daha detaylı ortaya koymak amacıyla 45 yaş ve yukarısı ve 25–45 yaş arasındaki katılımcılardan oluşan iki kuşak belirlenmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilere göre ilk olarak yörede her yaş grubundan kadının çalışamayacağına ve kadının her yerde çalışamayacağına dair veriler elde edilmiştir. Buna göre kadının çalışabilmesi için üniversite öğrenimini tamamlamış olması ve bir devlet kurumunda çalışıyor olması gerekmektedir. Bu noktada devlet kurumundaki mesleklerin yöre bazında bir itibarının olduğunu belirtmek mümkündür. Öte yandan erkek ve kadının ailedeki rollerine ilişkin görüşlerde söz konusu bu çalışan kadın profilinin oldukça önemli bir etkisinin olduğu belirtilebilir. Buna göre bu profil dışında kalan kişiler için erkek ve kadına atfedilen roller, oldukça kategorik iken, bu profili sağlayan kişiler için roller kategorik olmaktan çıkmıştır. Başka bir deyişle çalışan kadının olduğu bir ailede, erkek ve kadının rolleri eşit olmalıdır. Ancak yörede, söz konusu profili sağlayan kadınların sayısı nispeten daha az olduğu için rollerin kategorik biçimde yapıldığı genel bir görünümün daha fazla olduğunu belirtmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, aile, kategorik roller, çalışan kadın profili, değişim.

¹Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyoloji Bilim Dalında yapılmış, “Türkiye’deki Aşiret Ailesinin Doğu Anadolu’daki Yerel Görünümleri: Doğubeyazıt Örneği” adlı doktora çalışmasından üretilmiştir.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: melekyelboga40@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7823-1587

THE ROLE OF WORKING WOMEN IN THE CHANGE OF FAMILY STRUCTURE: THE CASE OF DOĞUBAYAZIT

Abstract

This study aims to reveal the role of working women in the change in tribal family structure. The study was conducted in Doğubayazıt district of Ağrı province. In this study, which was carried out through qualitative research method and semi-structured interview form, two generations of participants aged 45 and over and 25-45 years old were identified in order to reveal the change of working women in the family structure in more detail. According to the data obtained from the participants, first of all, data were obtained that women of all age groups work in the region and that women cannot work everywhere. Accordingly, in order for a woman to work, she must have completed her university education and work in a state institution. At this point, it is possible to state that professions in state institutions have a reputation in the region. On the other hand, it can be stated that this working woman profile has a significant impact on the views on the roles of men and women in the family. Accordingly, while the roles attributed to men and women are quite categorical for people outside this profile, the roles are no longer categorical for those who meet this profile. In other words, in a family with a working woman, the roles of men and women should be equal. However, since there are relatively fewer women in the region who meet this profile, it is possible to state that there is more of a general outlook where roles are categorical.

Keywords: *Tribe, family, categorical roles, working women profile, change.*

GİRİŞ

Soy ideolojisinin güçlü olduğu topluluklarda kolektif kimlik duygusu, ortak bir atadan gelme, dinsel, kültürel ve toplumsal anlamı olan inançlar ve simgelerden oluşan bir bütün üzerinden temellenir. Söz konusu unsurlar, bu topluluklarda, soydanlık ideolojisini güçlendirdiği gibi pragmatik ilişkilerin biçimlenmesine de hizmet eder (Bates, 2009, s.279–280). Bu soydanlık ideolojisinin güçlü olduğu topluluklardan biri de aşiret tipi topluluklardır.

Aşiret topluluklarının organize edilmesinde, soydanlık ideolojisinin inşa edilmesinde ve aşiretlerin biçimsel ve sayısal olarak varlığını devam ettirmesinde akrabalık ve evlilik, kurucu bir öneme sahiptir çünkü kan ve akrabalık bağları, temelde evlilik ilişkisi ile kurulur. (Özer, 1998, s.386). Tüm bunlarla ilintili olarak dayanışma gücü, akrabalık derecesinin yakınlığıyla orantılı olarak artar. Bu sebeple, akrabalık bağları, grup içi evliliklerle pekiştirilir (Tekin, 2005, s.1). Grup içi evlilikler de amca çocuğu veya baba soyundan kişiler ile gerçekleştirilir.

Genel olarak aşiret tipi topluluklarda özel de ise aşiret aile yapısında, ataerkil bir yapıya sahip olması nedeniyle erkek, otoriter ve denetleyici bir özelliğe sahiptir. Aile yapısında, bu otoriter olma ve denetleme özelliği de en somut haliyle ‘baba’ figüründe kendisini gösterir. Delenay’ın tohum ve toprak metaforları üzerinden izah edecek olursak, baba, tohum sahibidir. Bu tohum, çocuk sahibi olmasıyla da ilgilidir ve bu durum, onun ev içerisinde otorite sahibi olmasını sağlar. Erkeğin döllenme kabiliyeti, ona soyu sürdürme yetkisi verdiği gibi sahip olduğu otorite ile denetleme ve ceza verme yetkisine de sahip olur. Bu noktada bütün dünyanın Tanrıya itaat etmesi gibi, kadınlar ve çocuklar da babaya itaat eder (2014, s.204). Öte yandan babanın otoriter olma özelliği, ona, tüm aile fertlerinin gereksinimlerini karşılama sorumluluğunu verir. Bu sorumluluk ise babanın aile üzerinde sahip olduğu bir toplum düzeni inşa eder (Sancar, 2009, s.302).

Aşiret aile yapısında kadının konumu ise kadının yaşına, çocuk sahibi olmasına, evdeki konumuna göre oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bu noktada feminist teoriye önemli katkıda bulunan Kandiyoti’nin “ataerkil pazarlık” kavramı, genel olarak ataerkil yapıda özel de ise aşiret tipi topluluklarda kadınların aile ve toplumdaki konumunu anlamada önemli bir referans olarak

görülebilir. Bu bakış açısına göre kadın hem koruyucu hem de baskıcı özelliklere sahiptir. Sözelimi namus konusunda kadın, hem korunmaya çalışılır hem de kadına bu konuda baskı yapılır. Öte yandan kadının hem toplum nezdinde hem de aile içerisinde kendi güç ve özerklik kaynakları vardır. Sözelimi gelin kaynanaya itaat eder ve gelinin (taze gelin) tüm eltileri (kıdemli gelin) ondan daha üstün konumdadır Dolayısıyla erkekler kadar kadınların da kendilerinin ezilmiş veya eziliyor gibi görünen sistemlere katkısı vardır. Bu noktada ataerkil pazarlık kavramı, erkek ve kadın tarafından birtakım karşılıklı beklentilerin yerine getirileceği varsayımına dayanır; kadınların ev dışı hareketliliğinin kısıtlanmasına karşılık, erkekte ailenin ve kadının maddi ihtiyaçlarının tamamen karşılanması beklenir (2013, s.15–16, 29). Kadından ise ev içerisinde yerine getirilmesi gereken temizlik, yemek yapmak, çocuğa bakmak ve erkeğe hizmet gibi rolleri yerine getirmesi beklenir.

Aşiret topluluklarında erkek ve kadına atfedilen roller oldukça kategoriktir; kadının erkeğe atfedilen rolleri, erkeğin de kadına atfedilen rolleri yerine getirmesinin toplum ve aile nezdinde hor görülme veya dışlanma gibi yaptırımları vardır. Butler'ın ifadesiyle izah edecek olursak toplumsal cinsiyet rolleri, dışlayıcı ve cezalandırıcı bir biçimde işler (2014). Bu bakımdan birbirini dışlayan roller üzerinden işleyen bir yapının varlığından bahsetmek mümkündür. Ancak söz konusu durum daha ziyade aşiret topluluklarının klasik denilebilecek özellikleridir. Kentleşme, ulaşım ve iletişim olanaklarının artması gibi gelişmelerle beraber aşiret tipi topluluklar değişime uğramaktadır.

Kentlerin “modern” söylemi; aileyi, cinselliği ve cinsiyete dayalı kimlikleri hedef almış; Türkiye gibi modernleşmekte olan ülkelerde yeni kadın ve erkek kimlikleri yaratmıştır. Bu noktada ‘aile içi ilişkilerin şekillenmesine, karı-koca ve çocukların rollerinden, aile içi kararların belirlenmesine, sorumluluk anlayış ve algılamalarına kadar pek çok hususta köklü değişimler ortaya çıkmıştır’ (Kandiyoti, 2013, s.20; Çelik, 2010, s.27).² Söz konusu tüm bu değişimlerde

²Kentleşme süreci kadar Cumhuriyet döneminde uygulamaya çalışılan inkılapların da aile yapısında önemli bir etkisi olmuştur. Bu noktada Toprak'a (2019, s.36) göre Türk İnkılabı ile aile, özel alan olmaktan çıkıp kamusal alanın bir paçası olmaya başlamıştır. Bununla beraber siyasal yapı ve toplumsal yapı birlikteliği, aileyi, uzun bir sürecin içine dâhil edecek şekilde biçimlendirmiştir. Bu noktada ailenin dönüşümünde, köklü dönüşüme uğrayan temel unsur kadının konumu olmuştur. Aile yapısının değişmesiyle kadın, ailenin dar çeperlerini sorgulamış, kişiliğini aramış ve görünür olmanın mücadelesini vermiştir. Ancak kentleşme sürecinin de söz konusu süreci hızlandırdığı muhakkaktır.

kadının çalışma hayatına girmesinin önemli bir etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte, kadın ve erkeğin yerleşik ve kategorik olan rolleri, görece daha bütünleşmeye başlamıştır. Bu durum aynı zamanda kadın ve erkeğin kent mekânını kullanmada bir bütünleşmeyi de gündeme getirmiştir (Aktaş, 2017, s.139). Dolayısıyla tüm bu gelişmelerden aşiret tipi topluluklar da nasibini almıştır.

Bugün gelinen noktada modernleşme ve kentleşmenin, Türkiye'nin her bir bölgesini farklı düzeylerde etkilediğini görmekteyiz. Bununla beraber her bir bölge veya bu bölgelere ait kentlerde, aile yapısı, farklı düzeylerde etkilenmiş, sürekliliklerle beraber değişime uğramıştır. Sosyo-ekonomik düzeyin farklı olması, kentleşme düzeyi, eğitim, ulaşım ve iletişim gibi imkânların farklı olması, söz konusu süreklilik ve değişimlerin öne çıkan sebeplerindendir. Sözgelimi İzmir ve Hakkâri gibi kentlerin, modernleşme ve kentleşme karşısında yaşadığı değişim birbirinden oldukça farklıdır çünkü sanayileşme ve kentleşmenin en fazla olduğu kentlerden biri olması ve sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında en üst sıralarda yer alması nedeniyle İzmir, Hakkâri ile karşılaştırıldığında değişimi oldukça fazla yaşayan kentlerden biri olmaktadır. Hakkâri'de durum ise görece daha durağandır. Esasında söz konusu durağanlık sadece Hakkâri için değil, ülkenin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan iller için de geçerlidir. Çünkü bu bölge, sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında oldukça alt sıralarda yer almakta, buna bağlı olarak kentleşme düzeyi de nispeten daha yavaş bir gelişim göstermektedir. Dolayısıyla bölgedeki iller, sosyo-kültürel olarak daha geleneksel bir yapıya sahiptir. Aile yapısı da benzer şekilde görece daha geleneksel bir yapıya sahiptir. Ancak söz konusu yerler de değişime kaçınılmaz bir şekilde maruz kalmaktadır. Aşiretlerin modernleşme veya kentleşme bağlamında ele alındığı çalışmalarda da söz konusu değişimi görmek mümkündür (Kaya, 2013; Karadeniz, 2012; Çetintaş, 2002; Alan, 2023; Aydın ve Bahadır, 2019; Ekinci, 2022; Taşdelen, 1997) . Bununla bağlantılı olarak aşiret aile yapısında erkek ve kadına atfedilen yerleşik ve kategorik roller de değişime uğramakta ve roller, nispeten daha esnek olmaktadır. Söz konusu durumun yaşanmasındaki bir sebep de kadının çalışma hayatına dâhil olması ve kamusal alanda daha fazla görünür olmaya başlamasıdır. Bu çıkış noktasıyla çalışmada, aşiret yapılanmasının etkin olduğu Ağrı'nın Doğubayazıt ilçesinde, aile yapısının değişiminde çalışan kadının etkisine odaklanılmıştır.

Ağrı ili sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 81 il arasında, 80. sırada yer almaktadır. İstihdam oranına baktığımız zaman TÜİK, 2023 verilerine göre Ağrı ilinde kadınların istihdam oranı %15'tir. Bu oran Türkiye genelinde (%34) en düşük oranlardan birine sahiptir. Söz konusu veriler, yöredeki kadın istihdamının sadece ekonomik sebeplerle değil, aynı zamanda bölgesel eşitsizlikler ve geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri gibi farklı değişkenlerle de ilintili olduğunu göstermektedir. Öte yandan Doğubayazıt gibi aşiret yapılanmalarının etkin olduğu yerlerde, bireysel gibi görünen kararlar (kadının çalışması gibi) dahi aile onuru veya statüsü gibi motivasyonlardan dolayı kolektif bir biçimde gerçekleştirilir. Kandiyoti'nin (2013) ataerkil pazarlık kavramı ile farklı bir biçimde izah edecek olursak kadının çalışması/çalışabilmesi bireysel bir karar veya sadece ekonomik gerekçelerle açıklanabilecek bir durum değildir. Bu durum aynı zamanda aşiret yapılanmaları içinde bir "kabul görme" mücadelesidir. Kandiyoti'ye göre bir kadının geleneksel yapılardan uzaklaşarak görece özerklik kazanması ancak kolektif çıkarlara hizmet ettiği sürece kabul edilebilir. Bu çıkış noktası ile aşiret yapılanmasının etkin olduğu Ağrı ilinde (özelde ise Doğubayazıt'ta) %15'lik gibi bir kadın istihdam oranı, hangi faktörler etrafında kolektif çıkarlara hizmet etmektedir? Öte yandan bu oran, görece özerk bir kadın tipolojisinin ortaya çıktığını gösterir. Çünkü bu oran dışındakiler, yörenin genel görünümüne bakıldığı zaman, kendilerine atfedilen yerleşik ve kategorik rolleri yerine getirmektedirler. Bununla beraber %15'lik gibi bir oran ile geriye kalan oranın aile yapısına etkisinin farklı olduğu sonucu çıkarmak pek muhtemeldir. Dolayısıyla çalışan kadınların, aile dinamiklerini nasıl etkilediği sorusu kritik hale gelmektedir. Bu çıkış noktası ile çalışmada ele alınacak hususlar şunlardır: Neden bazı kadınlar çalışma hayatına katılabilirken, bazıları katılamamaktadır? Çalışan kadın, aile içi ilişkileri ve rolleri nasıl etkilemektedir? Aile içi dinamiklerin değişiminde ve sürekliliklerde kuşaklar arasında nasıl bir ilişki vardır?

YÖNTEM

Bu çalışma, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bilim Dalında yürütülen *"Türkiye'deki Aşiret Ailesinin Doğu Anadolu'daki Yerel Görünümleri: Doğubeyazıt Örneği"* başlıklı doktora tezinin bulgularının bir kısmı kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırmanın

gerçekleştirilmesi için 19.01.2024 tarihinde Necmettin Erbakan Üniversitesi Etik Kurulundan, etik uygunluk izni alınmıştır. Öte yandan bu çalışmada aile yapısında, kadın ve erkeğe atfedilen rollerin değişiminde çalışan kadının etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu noktada çalışmaya dâhil edilen katılımcıların kadının çalışması, erkek ve kadının ailedeki rollerine dair görüşlerinin detaylı analizi için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda ele alınan konu, araştırmacıdan ziyade, görüşme yapılan katılımcıların düşüncelerinden, deneyimlerinden ve deneyimlere yüklenen anlamlardan anlaşılmaya çalışılır (Merriam, 2018). Öte yandan veri toplama araçlarından derinlemesine görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Erdoğan ve Semerci'ye (2021, s.158) göre derinlemesine görüşmelerin amacı, görüşme yapılan kişilerin öyküsünü, bakış açısını ve algılarını, kendi seslerinden dinleyerek anlamaya çalışmaktır. Dolayısıyla bu görüşme tekniğinde, söylenen cümleleri derinlemesine açabilmek, anlatıların detaylarına erişebilmek ve görünenin ötesine geçebilmek amaçlanmıştır. Bununla beraber katılımcılarla görüşme esansında araştırmacının farklı bağlamlara ulaşmasını sağlayabileceği düşüncesiyle görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda genel olarak amaçsal örneklem tercih edilir çünkü nitel araştırmalar, az sayıda kişi üzerinde derinlemesine analizler gerçekleştirir. Dolayısıyla nicel araştırmalarda olduğu gibi genelleme yapmak gibi bir kaygısı yoktur. Öte yandan bu örneklem yönteminde, görüşmeciler gelişi güzel değil, çalışmanın amacına yönelik seçilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.119–120). Bu çalışmada da tüm bu gerekçeler nedeniyle amaçlı örneklem yöntemine başvurulmuştur.

Çalışmaya dâhil edilen katılımcılar belirlenirken, bu kişilerin farklı yaş kategorilerinden olmalarına dikkat edilmiş ve iki kuşak belirlenmiştir. Zira Nacak'ın da belirtmiş olduğu gibi kuşak olgusu, toplumsal değişimin gözlemlenebileceği imkânlar sunar (2019, s.11). Bu doğrultuda birinci ve ikinci kuşak olarak tanımlanan iki kuşak belirlenmiştir. Kuşakların yaş aralığı X, Y ve Z kuşağı olarak bilinen kuşakların yaş aralıkları baz alınarak belirlenmiştir. Buna göre 45 yaş ve yukarısındaki kişiler birinci kuşağı oluştururken, 25–45

yaş arasındaki kişiler, ikinci kuşağı oluşturmaktadır. Birinci kuşak katılımcılar dört erkek, beş kadından; ikinci kuşak katılımcılar beş erkek, sekiz kadından oluşmaktadır. Kadın katılımcılara ulaşmanın görece daha kolay olmasından dolayı, çalışmada kadın sayısı nispeten daha fazla olmuştur. Bununla beraber katılımcılar belirlenirken özellikle ikinci kuşağın farklı eğitim düzeyine sahip kişiler olmasına dikkat edilmiştir çünkü eğitim faktörünün, kadının çalışmasına, erkek ve kadının ailedeki rollerine ilişkin düşüncelerde etkisinin olduğu düşünülmüştür. Birinci kuşakta ise bu türden bir hususa dikkat edilmemiştir çünkü yörede, bu kuşaktaki erkeklerin geneli, istisnaları olmakla beraber en fazla ortaokul mezunu iken, kadınlarda okuma yazması olan kişiler ise oldukça nadirdir. Öte yandan katılımcıların bir kısmına yörede sözü geçen kişiler aracılığıyla, bir kısmına ise bizzat araştırmacı tarafından ulaşılmıştır. Katılımcılarla görüşmeler yapılmadan önce araştırmanın içeriğine dair katılımcılara bilgiler verilmiştir. Sonrasında ise katılımcılardan ses kaydına dair izinler alınmıştır. Bu süreçte katılımcılara hesaba çekilmiş bir izlenim verilmemeye de oldukça dikkat edilmiştir. Son olarak görüşmeler 25.01.2024 ile 01.03.2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

İsim	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Medeni Durum
Mehmet	Erkek	70	Okuryazar değil	Evli
Lalezar	Kadın	68	Okuryazar değil	Evli
Halime	Kadın	68	Okuryazar değil	Evli
Ali	Erkek	67	Lise	Evli
Ayşe	Kadın	65	Okuryazar değil	Evli
Hayal	Kadın	62	Okuryazar değil	Evli
Cafer	Erkek	60	İlkokul	Evli
Sevgi	Kadın	55	Okuryazar değil	Evli
Muzaffer	Erkek	52	İlkokul	Evli
Meryem	Kadın	42	Lise	Evli
Gülden	Kadın	41	İlkokul	Evli
Elif	Kadın	40	Lise	Evli
Derya	Kadın	39	İlkokul	Evli
Nergis	Kadın	38	Lise	Bekâr
Sinan	Erkek	37	Ortaokul	Evli
Cengiz	Erkek	34	Lisans	Evli
Dilan	Kadın	33	Lisans	Evli
Pervin	Kadın	32	Lisans	Evli
Saffet	Erkek	32	Lisans	Evli
Barış	Erkek	31	Ortaokul	Evli
Saliha	Kadın	31	Lise	Evli
Erkan	Erkek	31	Lisans	Evli
Hazal	Kadın	30	Okuryazar değil	Evli

Veri Analizi

Araştırmanın son evresini ise veri analizi oluşturmaktadır. Bu evrede katılımcılardan elde edilen veriler organize edilir, veritabanı ön okuma işleminden geçirilir, temalar kodlanır, organize edilir, veriler sunulur ve yorumlanır. Tüm bu süreçler birbirine bağlıdır ve tamamen veri analizi ve sunumu ile ilgili etkinlikler sarmalını oluşturur (Creswell, 2013: 179). Bu doğrultuda öncelikle katılımcılardan elde edilen veriler, belli bir okuma sürecinden geçirildikten sonra kadının çalışması ve erkek ve kadının ailedeki rolleri başlıkları altında toplanmıştır. Sonrasında ise bu başlıklar içerisindeki ayırıcı özellikler ortaya konulup, alt temalar belirlendikten sonra veriler, betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Bu analiz biçimine göre görüşmelerden elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Bu temalar araştırma sorularının ortaya koyduğu temalar olabileceği gibi görüşme ve gözlem sürecinde kullanılan sorular ve boyutlar dikkate alınarak oluşturulan temalar da olabilir. Bu analiz biçiminde verileri daha çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla görüşülen kişilerin doğrudan alıntılarına da sık sık yer verilir. Bu tür analizde esas amaç, elde edilen verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu doğrultuda belirlenen temalar açıklanır, yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara varılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239–240).

BULGULAR

Çalışmanın öncelikli amacı çalışan kadının aile yapısındaki değişimini ortaya koymaktır. Esasında çalışan kadın ifadesinin kendisinin bile aşiret aile yapısında yaşanan değişimi temsil gücü vardır. Çünkü erkek ve kadına atfedilen yerleşik rollerde, kadının kamusal alanda görünümü oldukça sınırlıdır ve kadına ev içiyle sınırlı roller verilir. Dolayısıyla bu yapıda, çalışan kadının varlığı başlı başına bir değişimin göstergesidir. Ancak çalışan kadın ifadesinin açılımının yapılması önemlidir. Bu sebeple katılımcılara öncelikle kadının çalışması hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Katılımcılardan elde edilen verilere göre her yaş grubundan kadının çalışmayacağı ve kadının her yerde çalışmayacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu noktada çalışan kadın, belli başlı özelliklere sahip olmalıdır. Dolayısıyla burada, belli başlı özelliklere sahip bir çalışan kadın profili karşımıza çıkmaktadır. Sonrasında ise aile yapısındaki

değişim daha ziyade erkek ve kadının ailedeki rolleri üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda katılımcılara “*erkek ve kadının ailedeki en önemli görevi nedir?*” sorusu sorulmuştur. Katılımcılara göre kadının çalışmaması halinde, erkek ve kadına atfedilen yerleşik roller, oldukça kategorik olmaktadır. Başka bir deyişle çalışan kadınlar profili üzerinden aile yapısında değişimler yaşanırken, bu özellikler dışında kalan kadınlar üzerinden aile yapısındaki süreklilikler devam etmektedir. Bununla beraber söz konusu durumların erkeğe yüklenen rolleri de etkilediğini belirtmek mümkündür. Bu doğrultuda katılımcıların söz konusu hususlar hakkındaki düşüncelerine yer vermek, konunun anlaşılması adına yararlı olacaktır.

1. Çalışan Kadın Profili

Birinci ve ikinci kuşak katılımcıların kadının çalışması hakkındaki düşüncelerine yakından baktığımızda kadının çalışabilmesinin belli bazı şartlara sahip olması gerektiğini görürüz. Yörede uzun süre (20 yıl) yaşamış olmanın verdiği tecrübe ve katılımcıların ifadeleri doğrultusunda şunu söylemek mümkündür ki her yaş grubundan kadının çalışmasına uygun bakılmamaktadır. Sözelimi birinci kuşak kategorisindeki kadınların çalışmasına yörede olumlu bakılmamaktadır. Bunun bir sebebi, bu yaş grubundaki kadınlarda ataerkil pazarlıklar oldukça içselleştirilmiştir. Yani kadının yeri evdir ve kadın, ev içi işlerden sorumludur. Bir diğer sebebi ise kadının yaşıdır. Aşiret topluluklarında kadın yaş aldıkça özellikle de erkek çocuklarını evlendirip torun sahibi olduktan sonra toplum ve aile nezdinde ulaşabileceği en yüksek konuma ulaşır. Bundan sonra yapacağı roller aileyi temsil etmek, gelinin emeği üzerinde kontrol sahibi olmak gibi rollerdir. Öte yandan bu yaş grubundaki kadınların dışarıda para kazanabilecekleri bir işte çalışma düşüncesi, zihin dünyalarından belki de hiç geçmemiştir demek abartı olmayacaktır. Bununla beraber bu yaş grubundaki kadınların çalışması, erkeğin de kendine yakıştırmadığı bir durumdur. Çünkü böyle bir durumda erkek, kendine düşen görevleri yani evin maddi ihtiyaçlarını karşılamak ve yörenin ağızıyla ifade edecek olursak ailesini başkasına muhtaç etmemek gibi rolleri yerine getirmemiş sayılır. Öte yandan söz konusu durum, erkeğin toplum nezdinde de tabiri caiz ise eksik bir erkek olarak tanımlanmasına

neden olacak kadar ağır yaptırımlara maruz kalması demektir. Dolayısıyla çalışan kadın profilinde, birinci kuşak kadınlara yer yoktur.

Katılımcıların ifadelerinden kadının çalışabilmesi için üniversite eğitimi tamamlamış olması gerektiği anlaşılmaktadır. Böyle bir düşüncenin şekillenmesinde (ki realitede de böyledir) üniversite eğitimi tamamlamayan kişilerin devlet kurumunda çalışamayacağı düşüncesidir. Burada devlet kurumu, kadının her yerde çalışmasına uygun bakılmadığının bir işareti olarak okunabilir. Bu türden bir okumanın kaynağı hem yörede yapılan gözlemler hem de katılımcıların ifadeleridir. Yörede, kadınların devlet kurumu dışındaki yerlerde yani kafe, mağaza ve kuaförlük gibi yerlerde çalışmasına uygun bakılmamasıdır. Bu türden bir anlayışın temelinde iki önemli hususun olduğunu belirtmek mümkündür: Mesleğin itibarı ve namus. Bu iki husus birbirleriyle bağlantılıdır çünkü devlet kurumu dışında çalışan kadınlara namus kaynaklı olumlu yaklaşmamaktadır. Bir anlamda devlet kurumunda çalışan kadınlar, kadın üzerinden şekillenen namus düşüncesinden muaf tutulmuş olmaktadırlar. Ancak birinci kuşak kadın katılımcıların ifadelerinden bu profile uyan kadınlarda “*namusuna sahip çıkmaları*” şartının arandığını da görmekteyiz. Bu durum katılımcılar tarafından “*erkek gibi gidip gelmeli*”, “*başını eğmeli*” gibi ifadelerle dile getirilmiştir. Erkek gibi gidip gelmeli ifadesini, kadının cinsel çekiciliğini ifşa edecek davranışlar sergilememesi olarak okumak mümkündür. Bununla beraber kadının ancak bir erkek gibi hareket ederek namusunu koruyacağı düşüncesi vardır. Başını eğmeli ifadesi ise aşiret kültüründe kadına bedensel olarak atfedilen rollerden biridir. Yani kadının başı eğik gezmesi, ağırbaşlı olduğu anlamına gelir. Ağırbaşlılık ise Kürtçede “*gıran*” olarak ifade edilir.

“Mesela kafede, lokantada çalışmasını asla istemem. Bir erkek olarak bana dokunuyor abla... Öğretmenlik olur, hemşirelik olur. Benim kızım sağlıkçıdır, hastanede güzel güzel çalışıyor. Devlet işi daha garantidir. Şahıs işi değildir” (Muzaffer, 52, ilkokul, Evli)

“Şarta bağlıdır. Okumuşsan neden çalışmazsın, okumamışsa git çalışmaz ki vallahi olmaz, bence ayıp olur. Bazı insanlara normal gelebilir ama bana normal gelmiyor” (Cafer, 60, ilkokul, Evli)

“Hani erkeklerle çok konuşmadan, onlara göz vermeden çalışsa güzeldir ama haysiyeti ile namusuyla çalışsa vallahi iyidir...” (Ayşe, 65, Okuryazar değil, Evli)

“...Ama işte kadınların çalışabildiği ortamlarda, her ortamda değil. Ben mesela bırak eşimi, bir yakınımı bile kafede çalışmasını istemem...” (Cengiz, 34, Lisans, Evli)

“...Gerçekten bir eğitim öğretim sürecinden geçmişse ve bu çalışma hayatına atılabilmek için bir sürü fedakârlık yapmışsa kesinlikle çalışması gerektiğini düşünüyorum” (Saffet, 32, Lisans, Evli)

2. Kadın ve Erkeğin Ailedeki Roller

Aile yapısındaki değişimi ortaya koymak amacıyla katılımcılara kadın ve erkeğin ailedeki en önemli görevi nedir şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcıların ifadelerinden çalışan kadının, ailedeki rollerde değişim etkisine sahip olduğu anlaşılmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki katılımcılara çalışan kadına dair bir soru yöneltilmemiş; katılımcıların kendisi (hepsi için geçerli olmamakla beraber) çalışan kadına dair ifadelerde bulunmuştur. Bu noktada birinci ve ikinci kuşak erkek ve kadın katılımcıların bir kısmı çalışan kadını dâhil etmeden, erkek ve kadının ailedeki rollerine dair ifadelerde bulunmuşken, bir kısmı ise bunlara ek olarak çalışan kadını da dâhil ederek, erkek ve kadının ailedeki rollerine ilişkin ifadelerde bulunmuştur.

2.1. Erkek ve Kadının Ailedeki Rol Pazarlığı

Birinci kuşak erkek katılımcılar, erkek ve kadının ailedeki rollerine ilişkin ifadelerinde genel olarak aşiret kültüründe erkek ve kadına atfedilen yerleşik rollere vurgu yapmıştır. Kandiyoti'ye göre kadınların tecrit edildiği ve ev dışındaki hareketliliğin kısıtlandığı Ortadoğu ve Güney Asya gibi toplumlarda, erkekten, ailenin ve kadının maddi ihtiyaçlarının tamamen karşılanması beklenir (2013, s.16). Söz konusu ifadeler, birinci kuşak erkek katılımcıların ifadelerini destekler niteliktedir. Buna göre erkeğin öncelikli görevi, eve ekmek getirmektir. Ekmek, ailenin maddi ihtiyaçlarının genel bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle erkek; eşin ve çocukların maddi ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Bu görevle de ilintili olarak eşini ve çocuklarını tabiri caiz ise başkalarına muhtaç etmemelidir. Öte yandan söz konusu

görev, aynı zamanda erkekliğin de tamamlayıcı bir unsurdur; hem birey hem de toplum nezdinde bir erkeklik meselesidir. Erkeğe atfedilen şeref, tamamlayıcı bir unsurdur. Dolayısıyla Tayfun'un da işaret etmiş olduğu gibi erkeklik, biyolojik değil, kültürel pratiklerdir. Bu pratikler, 'erkeğin toplumsal yaşamda nasıl düşünüp, duyup, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamı'dır (2004, s.14,20).

Erkeğin mekânsal alanı dışarıdır yani evin dışıdır, kadının ise evdir. Katılımcıların ifadelerinde yer alan "*kadın, evine sahip çıkmalı*" ifadesi de kadının mekânsal alanına ve bu alanda yapılması gereken rollere işaret eder. Nedir bu roller? Çocuklara bakmak, erkeğe hizmet etmek, evi temizlemek ve yemek yapmak gibi rollerdir. Burada "çocuğa bakmak" ifadesi, birinci kuşak katılımcılar nezdinde (birinci kuşak kadınlar için de geçerlidir) modern anlamlardan ziyade geleneksel anlamlara işaret eder. Başka bir deyişle çocuğa, duygusal bir yaklaşımdan ziyade fiziksel ihtiyaçlarını gidermek ve yerleşik rolleri öğretmek gibi geleneksel bir yaklaşım söz konusudur. Öte yandan katılımcıların ifadesinden şunu anlamak mümkündür ki, erkek ve kadına atfedilen roller kategoriktir. Kategorik olma hali, hem dışlayıcı hem de tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. Erkeğe atfedilen roller, kadın tarafından yapılmazken; kadına atfedilen roller de erkek tarafından yerine getirilmez. Birbirlerinin rollerine adeta müdahale söz konusu değildir. Bu durumu Kandiyoti'nin (2013) "ataerkil pazarlık" kavramı oldukça açıklar niteliktedir. Bu anlamda kadın ve erkeğin ailedeki rolleri oldukça nettir ve pazarlamaya kapalıdır.

Kadına ve ev ilişkisine dair yansımalar toplumsal uzamda yer aldığı gibi bu yansımaları, Kürt atasözlerinde de görmek mümkündür. 'Ev ve ailenin güzelliği kadınlardır', 'kadın evin direğidir' ve 'evle kadın birlikte anılır' (Saeed, 2018, s.113) gibi atasözleri bu noktada karşımıza çıkan bazı atasözlerindendir. Birinci kuşak kadın katılımcıların, erkek ve kadının ailedeki görevlerine ilişkin ifadelerinde de söz konusu atasözlerinin izlerini görmek mümkündür. Katılımcılara göre kadının mekânı evdir ve kadına atfedilen roller, tam olarak "*kadın evine sahip çıkmalı*" ifadesi ile karşılık bulmaktadır. Yani, kadın evi çekip çevirmeli, çocuğa bakmalı, evi temizlemeli ve yemek yapmalıdır.

Burada çocuğa bakma anlayışı, birinci kuşak erkek katılımcılarda olduğu gibi geleneksel anlamlar taşımaktadır.

Erkeğin mekânı dışarısidir ve en önemli görevi evin, eşin ve çocukların maddi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Aileye rahat edebileceği bir yaşam sunmaktır. Dolayısıyla ekonomik sermayenin üreticisi erkektir. Ancak katılımcılara göre paranın yönetimini, kadın yapmalıdır. *“Göl yapıyorsun, su dökülmüyor. Gölün ağzını açarsan, su akar gider. Kadın, o gölü tutmalı”* ve *“erkek, para getirir, kadın da onun idaresini yapar”* ifadeleri de söz konusu durumu oldukça anlaşılır kılmaktadır.

Kadına atfedilen bir diğer rol ise eşe hizmettir. Bu rol, yörede ve katılımcılar nezdinde tam olarak “hizmet” kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu noktada eve ekmek getiren ve evin maddi ihtiyaçlarını sağlayan erkeğe, hizmet edilmeli ve hürmet gösterilmelidir. Bu hizmet ve hürmet ise katılımcıların ifadesiyle, erkeğe gösterilen güler yüzle, acıktığında hazırlanan yemekle, çayını vermekle, elini ayağını yıkamakla ve banyo suyunu hazırlamakla yerine getirilir. Öte yandan erkeğe sunulan bu hizmetin tek sebebi, erkeğin ekonomik sermayenin üretici olması değildir. Bu durum, aynı zamanda erkeğin, erkek olmasıyla da ilgilidir çünkü evin erkek çocuğu, ekonomik sermayenin asıl üreticisi olmadığı zamanlarda bile kadın tarafından hizmet görür. Söz konusu durumu Bates ve Rassam’ın ifadeleri ile açıklayacak olursak, kızlara, ev işleri ve sorumlulukları verilir. Kızlar altı-yedi yaşına geldikleri zaman çoktan erkek kardeşlerinin bakımını üstlenmiş olur. Öte yandan kızlar, evlenmeden önce ailesine hizmet ederken, evlendikten sonra da kocalarına ve kayınpederlerine hizmet ederler (2018, s.286). Kadına atfedilen bu hizmet verme rolü, kadının belli bir yaş almasıyla ve erkek çocuklarını evlendirmesiyle kısmen de olsa değişir. Bu süreçte kadın, hizmet veren ile kızlarının kendisine hizmet vermesi arasında bir yere yerleşir. Erkek çocuğunu evlendirdikten sonra da gelininin emeği üzerinde kontrol sahibi olur.

Katılımcılardan Sevgi’nin ifadesinden kadına atfedilen rollerin yerine getirilmemesi, aile içerisinde huzursuzluk yaratan bir duruma da dönüşebilir. Söz konusu durumu ise katılımcı, *“erkeğin işi ağırsa, eve geldiğinde, kadın, elini (erkeğin) yıkamalı, ayağını yıkamalı, her şeyini yapmalı ki, sesi çıkmasın adamın”* ifadesiyle belirtmiştir.

İkinci kuşak erkek katılımcıların ifadelerine baktığımız zaman eğitim düzeyinin, katılımcıların düşüncelerinde etkili olduğunu görürüz. Bu noktada eğitim düzeyi lisans olan üç katılımcı, kadın ve erkeğe atfedilen rollerin nispeten daha az kategorik olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu temayla da ilgili olması nedeniyle eğitim düzeyi ortaokul olan iki katılımcının düşüncelerine yer verilecektir. Ortaokul mezunu Sinan ve Barış'ın eşleri herhangi bir yerde çalışmamaktadır. Öte yandan bu katılımcıların yaşam tarzına yakından bakıldığında, yerleşik rolleri oldukça kategorik bir biçimde yerine getirdiklerini görürüz. Nitekim ifadeleri de bu yöndedir. Bu noktada ev işleri ve çocuk bakımı tamamen kadına aitken, evin maddi ihtiyaçlarını karşılamak ise erkeğe aittir. Öte yandan Sinan kategorik rollere, eşlerin birbirine karşı dürüst, sahiplenici, ilgili olmaları ve bencil olmamaları gerektiği gibi rolleri de eklemiştir. Dolayısıyla birinci kuşak erkek katılımcılardan farklı olarak yerleşik rollere, manevi değerleri içeren roller de yüklenmiştir.

Katılımcılardan Barış'ın yerleşik roller üzerine kurulu anlayışı, tam da Wedel'in 'eril kamusal alan' ve 'dişil gizlilik' (2013, s.162) kavramlarına karşılık gelen cinstendir. Buna göre kadının yeri evdir. Evle bağlantılı olarak kendisine yüklenen roller ise ev işlerini yapmak, çocuğa bakmak ve eşe hizmet etmektir. Katılımcı kadının çalışmaması gerektiğini, çalışan kadınların aldatmaya müsait olduğunu belirtmektedir. Bu durum katılımcıya göre namusun aşılmasıdır. Dolayısıyla kadının evde kalmasıyla, namusunu muhafaza edeceği düşünülmektedir:

“Erkeğin görevi çalışmaktır, evine bakmaktır. Başka ne olabilir ki? Kadının da yeri evdir. Kadının zaten çalışmaması lazım. Kadının yeri evdir. Kadın çalıştığı zaman saçmalar. Kendi başına her işi yapar. İsteddiği şeyleri yapar. Namusu aşar. Yapamayacağı iş değil yani. Onun için sorun olmaz, senin de bundan haberin olmaz. O yüzden evini işini yapacak, yemeğini yapacak, eşine hizmet edecek, çocuklarına bakacak” (Barış, 31, Ortaokul, Evli)

İkinci kuşak kadın katılımcıların düşüncelerine baktığımız zaman ise birinci kuşak kadın katılımcılara göre nispeten daha az kategorik vurgular vardır. Katılımcıların ifadelerinde annelik rolüne atfedilen anlam oldukça büyüktür. Çocuğun yetiştirilmesinde, babadan ziyade annenin rolünün daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bunun bir sebebi katılımcıların çalışmaması

nedeniyle çocuklarıyla daha fazla ilgilenmiş olmaları olabilir. Bir diğer sebebi ise ev, kadın ve çocuk bakma ilişkisinin yerleşik olması ve katılımcıların bu durumu içselleştirmeleri olabilir. Öte yandan katılımcıların ifadelerinde “kadının eve sahip çıkması ve evi yönetmesine” dair genel bir düşünce vardır. Dolayısıyla erkek, her ne kadar eve ekmek getirip, evin geçimini sağlasa bile aile birliğinin korunmasında esas rol kadındadır. Kadın evi çekip çevirebilmeli, çocukları yetiştirmeli, çocuklara babaya itaat etmesini öğretmeli ve ailenin diğer üyelerine, yeri geldiğinde susmayı öğretmelidir. Dolayısıyla babaya veya erkeğe olan itaatte erkek kadar kadının da rolü vardır. Öte yandan katılımcılara göre, eşlerin birbirlerine karşı saygı, sevgi ve sadakat göstermesi gerekir.

“Evi bir arada tutmak, şimdi hepimizi bir arada tutan kim? Anne. Baba değil, hatta baba olmasa da olur. Anne evin direğidir. Herkesin derdi ile ilgilenir. Gerçekten bir evi kadın mı yönetir koca mı, bence kadın. Erkek eve para getirir. Erkek değil de başka biri eve para getirse de olur ama kadın o evi bir arada tutan kadındır. Çocuklara yol göstermesi, herkesi idare etmesi, yanlış göstermesi, uyarması, doğruları göstermesi, merhametli olması, manevi destek” (Nergis, 38, Lise, Bekâr)

Katılımcılardan Hazal’ın ifadelerine ise ayrıca yer vermek gerekir çünkü erkeğe ve kadına atfettiği roller, diğer katılımcılara göre oldukça kategoriktir. Buna göre kadın ev işlerinden, erkek ise evin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur. Katılımcının ifadesiyle kadının çok fazla “dırdır” etmemesi gerekir. Aşiret kültüründe kadının “gıran” olması yani aile içerisinde susması, çok gülmemesi, eve, eşe ve aile üyelerine hizmet etmesi, hal ve hareketlerinde aşırıya kaçacak tavırlarda bulunmaması oldukça önemlidir. Gıranın kelime anlamı ise ağırbaşlı olmaktır. Yani kadın ağırbaşlı olmalıdır. Bu noktada Hazal’ın kadına atfedilen bu rolleri, oldukça içselleştirdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan katılımcıya göre kadının çalışması halinde de ev işlerinden sorumlu tek kişi kadındır. Bunun sebebi erkeğin, kadına atfedilen rolleri yerine getiremeyeceği düşüncesidir. Katılımcıya göre bazı kadınlar, çalışabilmek için boşanmaktadır:

“Kadın kocayı eve çekecek, dırdır yapmayacak. Erkekler dırdırdan bıkmıyor. Erkek de evine bakacak karısına, sadık olacak. Yok kadın çalışsa bile evin işi kadının işidir. Adam yapmaz ki. Ya işi bırakacak ya da ikisini birden

yürütecek, yürütmese de sorun yaratmasın, adama demesin, ben de çalışıyorum, sen de çalışıyorsun, bana yardım et diye. Adam zaten çalışıyor. Sen ister çalış, ister çalışma, adam sana bakıyor da. Bazı kadınlar çalışmak için boşanıyor ve sonra da sorun çıkıyor işte. Mesela ben çalışsam hem evin işini yürütürüm hem de çalışırım, kendime güveniyorum” (Hazal, 30, Okuryazar değil, Evli)

2.2. Ataerkil Pazarlığı Bozan Bir Tip: Çalışan Kadın

Erkek ve kadının ailedeki rol pazarlığı adlı temada, kadın ve erkeğin ailedeki rollerinin nispeten kategorik olması gerektiğini düşünen katılımcıların ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadeler, esasında aşiret aile yapısındaki devamlılıkları ortaya koymaktadır. Bir de aile yapısında meydana gelen değişimleri ortaya koyan ifadeler vardır. Bu noktada, kadın ve erkeğin ailedeki rol pazarlığında, çalışan kadın profili, oldukça bozucu bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla aşiret aile yapısındaki değişimler, çalışan kadın profili üzerinden gerçekleşmektedir. Katılımcıların ifadelerinden de görüleceği üzere, bu profil dışında kalan kadınların, yerleşik rolleri yerine getirmesi istenmektedir.

Birinci kuşak erkek katılımcılardan Cafer'e göre kadının çalışmaması durumunda erkek ve kadının rolleri kategorik olmalıdır. Başka bir deyişle kadın ev işlerinden sorumlu iken, erkek ise evin maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumludur. Ancak kadının çalışması halinde roller eşit olmalıdır:

“Mesela ev hanımı evde, ev işi ona ait, o yapacak. Bey de gidecek, çalışacak, evin ihtiyacını alıp eve getirecek. Çalışan kadın olsa şartlar değişir. Mesela o zaman ikisi de eşit olur. Beraber iş yapacaklar. Birisi yemek yapacak, birisi sofrayı saracak, birisi mesela çorbayı yapacak, birisi başka yemeği yapacak veya bulaşığı yıkayacak, odur yani, şartlar eşit olur yani” (Cafer, 60, İlkokul, Evli)

Birinci kuşak kadın katılımcılarda, kadın ve erkeğe atfedilen yerleşik rolleri ve ataerkil pazarlık anlayışını, çalışan kadın profili, üç katılımcıda bozucu bir etkiye sahiptir. İki katılımcıda ise pek fazla bozucu bir etkiye sahip değildir. Bu noktada, katılımcılardan birine göre kadının çalışması halinde roller eşit olmalı ancak erkeğin söz konusu durumu kabul etmemesi halinde, ev

işlerinin yine kadın tarafından yerine getirilmesi gerekir. Diğer üç katılımcıda ise kadının çalışması halinde roller eşit olmalıdır. Benzer ifadeleri Turan'ın, Diyarbakırlı Kadınlarda Namus, Kadınlık ve Din adlı çalışmasında da görmek mümkündür. Buna göre 50 yaşındaki bir katılımcı, kadının çalışması halinde erkeğin, kadına ev işlerinde yardım etmesi gerektiğini ancak erkeğin ev işlerinden çok da anlamayacağını belirtmektedir (2020, s.77). Katılımcının ifadelerinden çalışan kadının yerleşik rollerde bozucu bir etkiye sahip olduğunu ancak erkeğin, ev işlerinden anlamayacağını belirten ifadesinden de yerleşik rollerin ne derece içselleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

“Kadının en önemli görevi, evine sahip çıksın. Evine sadık olsun. Çoluk çocuğuna baksın. Birbirine sadık olsun. Erkek de dışarda çalışacak, ekmeğini getirecek. Evin ihtiyaçlarını getirecek. Kadın ev işlerini yapacak, erkek de dışarının işini yapacak. Niye diyorlar, iyi günde kötü günde. Ele. Kadın gelse, akşam bir lokma ekmek yoksa, bir düzeni yoksa, elbet tartışırlar. Eğer kadın çalışırsa, beraber yaparlar işi. Yemeği her şey beraber. Kadın da çalışırsa hayat müsterektir” (Hayal, 60, Okuryazar değil)

Aşkın ve Güllüpınar'ın Bursa'nın İnegöl ilçesinin Huzur Mahallesinde yaşayan birinci ve ikinci kuşak Kürtler üzerine yapmış olduğu çalışmada, birinci kuşak kadın ve erkek katılımcılar, erkek ve kadına atfedilen yerleşik rollere dair, bu çalışmadaki birinci kuşak katılımcılara nazaran daha kategorik ifadelerde bulunmuşlardır. Buna göre kadın çalışmamalı, evinde oturmalı; erkek ise hem ev içerisinde hem de her açıdan kadından daha baskın olmalıdır (2018). Söz konusu farklılığın sebebi, yerlilik ile sonradan yerleşme olgusu olabilir. Aşkın ve Güllüpınar'ın (2018) çalışmasından, katılımcıların Huzur Mahallesi'ne, kendilerinden önce göç etmiş akrabaları aracılığıyla geldikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir yerleşiklik söz konusu değildir. Göç sürecinde aracı olan akrabaların varlığı ise bu insanların, göç ettikleri yerde daha izole yaşamalarını sağlayan bir faktör olarak okunabilir. Bununla bağlantılı olarak kente tutunmanın bir yolu da sahip olunan kültüre ve akrabalara sığınmaktır. Bu ise göç edilen yerdeki kültüre karşı mesafeyi artıran bir durum olur. Tüm bu sebeplerden dolayı aşiret kültürünün de etkisiyle erkek ve kadına atfedilen yerleşik roller, değişime daha dirençli hale gelir. Bu karşın Doğubayazıt'ta söz konusu durum yoktur yani yörenin nispeten tamamı ve

katılımcılar, yörenin yerlileridir. Yerli olmanın bir yönü, değişim karşısında nispeten daha az direnç göstermesidir. Kadının çalışması halinde, rollerin eşit olmasına dair ifadeleri de yerli olmanın bir sonucu olabilir.

İkinci kuşak erkek katılımcıların ifadelerinden ise erkek ve kadına atfedilen rollerin nispeten daha az kategorik olmaya başladığını görürüz. Yerleşik rollere, manevi sayılabilecek roller de yüklenmiştir. Kadın ve erkeğin eğitim düzeyinin ve kadının çalışmasının, kadın ve erkeğe yüklenen rollerde önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır çünkü katılımcıların eğitim düzeyi üniversitesidir. Eşlerinin eğitim düzeyine baktığımız zaman ise eşlerinin de üniversite mezunu veya üniversite eğitimi almaya devam ettiğini görürüz. Buna göre erkeğin esas rolü para kazanmaktır. Kadının ise ev işleridir. Fakat rollerin yükü hafiflemiştir çünkü katılımcılardan iki kişinin eşi, bir devlet kurumunda çalışmakta, diğeri ise üniversite okumaktadır. Bu noktada erkeklerin evin geçimini sağlama rolüne kadın katkıda bulunurken; üniversite okuyan kadına veya çalışan kadına da eşi, ev işlerinde yardımcı olmaktadır.

Katılımcılardan Erkan, eşinin çalışması nedeniyle kendisine, ev işleri ve çocuk bakımında yardımcı olduğunu belirtmekle beraber erkeğe diğer katılımcılardan farklı olarak başka bir rol daha yükler. Buna göre erkek, aile birliğini sağlamalıdır. Ailedeki olası bir huzursuzluğun sebebi erkektir. Öte yandan erkek ve kadın, günlük ruh hallerine göre birbirlerinin eksikliklerini tamamlamalıdır:

“Erkek evin çobanıdır, sürüyü kurt kaptığı zaman kurttan değil, çobandan hesap sorulur, hepsini hesaplayacaksın. Yahu evin emin ol, moral motivasyonuna kadar, bak bugün böyle yapayım, biraz daha haftanın yorgunluğu geçsin, şöyle yapayım, şöyle olsun, öyle sevgidir, saygıdır, ev işlerini birlikte yapılması falan onları geçiyorum, onlar zaten günlük rutin şeyler, her şeyi hesaplamak zorundayım. Onun dışında bir tarafın dengesizliği, ruhsal olarak dengesizliği, o yuvanın sarsılmasına neden olabilir... Mesela sende ne kadar enerji varsa ben gerisini tamamlamalıyım. Mesela o gün benim %20’lik enerjim varsa, %80’i o tamamlamalı veya tam tersi, onun enerjisi yoksa geri kalanını ben tamamlamalıyım. Yoksa evlilik zor bir şey, farklı karakterler düşünsene”(Erkan, 31, Lisans, Evli)

İkinci kuşak kadın katılımcılarda ise eğitim durumunun, birinci kuşak erkek katılımcılardaki gibi belirgin bir etkisi yoktur. Çünkü katılımcıların geneli kadının çalışması halinde rollerin eşit olması gerektiğini ancak çalışmaması halinde, rollerin kategorik olması gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu durumun bir sebebi kadınların birbirlerine karşı savunmacı tutumu ile ilgili olabilir. Öte yandan katılımcılardan birkaç kişi, eşitlikten ziyade, erkeğin kadına ev işleri ve çocuk bakımında yardımcı olması gerektiğini belirtmiştir. Yani ucundan kıyısından da olsa kadına yardım etmek gerekir. Şunu da belirtmek gerekir ki her ne kadar katılımcılar çalışan kadın olması halinde rollerin eşit olması gerektiğini belirtse de yerleşik rollere de oldukça vurguda bulunmuşlardır. Dolayısıyla erkek ve kadına atfedilen rollerde, tamamen süreklilik veya tamamen bir değişim söz konusu değildir. Söz konusu durumu rol pazarlığı temasında, bu kuşaktaki katılımcıların ailedeki roller hakkındaki ifadelerinde de görmek mümkündür.

“Üzerime düşen neyse yaparım. Eşim de üzerine düşen görev neyse onu yapıyor. Erkeğin ailedeki görevi çalışmak, para kazanmak, çocuğuma, aileme bakmak. Bize iyi bir hayat sunmak. Kadın ise çocuğuma bakım, evime bakım, işim, gücüm, temizlik derken öyle yani. Kadın çalışıyorsa, erkek de çalışıyorsa eve geldikleri zaman eşit olmalı. Birbirlerine yemek yaparlar, birlikte bi çay, bir iş, temizlik yani nollursa olsun her şeyi beraber yapmalılar” (K13, 31, Lise, Evli).

“Ya dünyadaki en zor iş anneliktir. Evin içinde olmaktır. Sen bir birey yetiştiriyorsun. Bu o kadar kolay değil. Bu dünyanın en meşakkatli işidir. Hele çalışan bi kadın için bu tam bi zulüm. Mesela teyzemin kızı çalışıyor. Kocas da çalışıyor. Ama evde bi çocuk var. Yeri geldiği zaman baba o çocuğa hem anne olacak hem baba olacak. Evi temizlicecek, sofrayı hazırlıcaak, yemek pişirecek. Çünkü eşit olmalı” (K9, 39, İlkokul, Evli)

“Birbirlerine manevi yönden destek olmaları. Mesela kadın doğum yaptığında onun yanında olacak, birbirlerine saygılı olacak. Bence kadının da erkeğin de ailedeki görevi aynı olmalı. İkisi de aileyi ayakta tutmalı. İkisi de evin reisidir yani. Ev işlerini ortak yapmalılar mesela. Eğer kadın çalışansa ev işleri ortak yapılmalı, çalışmıyorsa ve adamın işi kadının işinden daha rahatsa kadına yine yardım etmeli. Ama adamın işi zorsa,

kadın da ev hanımıysa yardım etmese de olur. Kadın evde işini gücünü yapmalı” (K12, 32, Lisans, Evli)

SONUÇ

Aile yapısının değişiminde, kadının değişen konumu, oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışmanın sonucunda da bu durumu görmek mümkündür. Genel olarak geleneksel toplumlarda özel olarak ise aşiret tipi topluluklarda erkek ve kadının rolleri oldukça benzerdir. Buna göre kadının mekânsal yeri evdir. Kendisine yüklenen roller ise genel olarak evle ilişkilendirilen temizlik yapmak, çocuklara bakmak veya eşe hizmet etmek gibi rollerdir. Erkeğin mekânsal alanı ise evin dışıdır ve kendisine atfedilen en önemli rol, evin ve ailenin maddi ihtiyaçlarını sağlamaktır.

Aşiret aile yapısındaki değişimde çalışan kadının etkisini ortaya koyabilmek amacıyla, katılımcılara öncelikle kadının çalışması hakkında ne düşündükleri sorulmuştur. Katılımcıların ifadelerinden her yaş grubundan kadının çalışamayacağı ve kadının her yerde çalışamayacağına dair veriler ortaya çıkmıştır. Buna göre kadının çalışması için üniversite öğrenimini tamamlamış olması gerekmektedir. Çünkü kadının, devlet kurumunda çalışabilmesi, bir anlamda buna bağlıdır. Bu noktada kadın, üniversite eğitimi ve devlet kurumunda meslek sahibi olma çerçevesinde ortaya çıkan bir çalışan kadın profili karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber kadının devlet kurumunda çalışmasına uygun bakılmasının bir sebebi, devlet kurumunda yer alan mesleklerin itibar görmesi ve bu mesleklerin kadın için güvenilir alanlar olduğunun düşünülmesidir. Güvenilir olması da bir anlamda namus olgusuyla yakından ilişkilidir çünkü hem genel olarak yörede hem de katılımcılar nezdinde kadınların, kafe ve mağaza gibi yerlerde çalışması uygun görülmemektedir. Bir anlamda kadının bu tür yerlerde çalışmasının, kadını değersizleştireceğine dair bir inanç vardır.

Kadınların çalışması dışında, katılımcılara bir de “*erkek ve kadının ailedeki en önemli görevi nedir*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Burada çalışan kadına dair herhangi bir soru sorulmadığı halde katılımcıların geneli çalışan kadın olması halinde rollerin nispeten daha farklı olacağına dair ifadelerde bulunmuştur. Dolayısıyla çalışan kadının aile yapısındaki değişim etkisi, araştırma sonucunda ortaya çıkan bir durum olmuştur. Öte yandan

çalışmayan kadınlar için uygun görülen roller, klasik aşiret yapısının kadın ve erkeğe atfettiği roller şeklindedir.

Katılımcıların erkek ve kadının ailedeki rollerine ilişkin ifadelerinde, sürekliliklerle değişimin birbirinden net çizgilerle ayrılmadığını görürüz. Başka bir deyişle aynı katılımcı, kadının çalışmaması halinde rollerin, klasik aşiret kültüründeki gibi kategorik olması gerektiğini düşünürken; çalışan kadın olması halinde kadın ve erkeğin rollerinin ya eşit olması gerektiğini düşünmekte ya da erkeğin az veya çok kadına ev işlerinde yardımcı olması gerektiği gibi nispeten daha modernize olmuş bir düşüncüyü savunmaktadır. Bu doğrultuda kadının çalışmadığı bir ailede, kadının mekânsal alanı evdir ve kadın; ev işleri, çocuğa bakım ve eşe hizmet gibi rollerden sorumludur. Erkeğin mekânsal alanı ise evdir ve erkek; para kazanmak, evin, eşin ve çocukların maddi ihtiyaçlarını karşılamakla sorumludur. Peki, erkeğe yüklenen bu görev, sadece aşiret tipi topluluklar için mi geçerlidir? Bu soruya Çekiç'in Nevşehir, Aksaray ve Kayseri' de gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, elde ettiği veriler doğrultusunda hayır cevabını vermek mümkündür. Çekiç, bu üç ilde 557 erkek katılımcıya yönelttiği ankette *"sizce aşağıdakilerin hangisi, erkeğin öncelikli aile içi sorumluluğudur?"* sorusuna, katılımcıların %78,1'i (435 kişi) evin geçimini sağlamak yanıtını işaretlemiştir (2021, s.119).

Kadının çalışması halinde ise (ki burada kastedilen devlet kurumunda çalışan kadınlardır) erkek ve kadının aile içerisindeki rolleri eşit olmalıdır. Ancak birinci kuşaktan ikinci kuşağa doğru bu rollere, sevgi, saygı, güven ve sadakat gibi roller de eklenmiştir. Dolayısıyla aile yapısında, erkek ve kadına atfedilen rollerde, çalışan kadın profili ataerkil pazarlık anlayışını oldukça bozucu bir etkiye sahiptir. Öte yandan yörenin genel görünümüne baktığımız zaman çalışan kadın profilinin, çalışmayan kadınlara veya cafe veya mağaza gibi yerlerde çalışan kadınlara göre nispeten daha az olduğunu görürüz. Bunun bir sebebi yörede eğitim sürecinin nispeten az olmasıdır. TÜİK verileri de söz konusu durumu kanıtlar niteliktedir. Buna göre ortalama eğitim süresinin en düşük olduğu il, Ağrı ilidir (TÜİK, 2023). Bir diğer sebebi ise bu profili sağlayan kadınların tayin amaçlı veya başka sebeplerden dolayı ilçe dışına göç etmeleridir. Öte yandan ilçe, tedricen de olsa köylerden göç almaktadır. Bu bakımdan ilçenin birçok mahallesi oldukça kırsal bir görünüme sahiptir.

Dolayısıyla yörede erkek ve kadının kendilerine atfedilen rolleri, oldukça kategorik bir biçimde yerine getirdikleri görülmektedir. Yöreye ait gözlemlerle veya yörenin insanı olmanın etkisiyle de bu türden bir yorum yapmanın abartı olmayacağını belirtmek mümkündür. Özetle çalışan kadın profili üzerinden aşiret aile yapısında değişimler yaşanırken, erkek ve kadına atfedilen roller de genel olarak kategorik olma biçimini korumaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, G. (2017). Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 136–149. DOI: 10.5505/pausbed.2017.43154.
- Alan, S. (2023). Kent ve Siyaset Ekseninde Aşiretin Dönüşümü: Bingöl Tavz Aşireti Örneği (Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Van.
- Aşkın, D. ve Güllüoğlu, F. (2018). Göçmen Kürt Gençlerinde Kültürel Değişim Parametreleri: İnegöl Huzur Mahallesinde Saha Çalışmasından İzlenimler. *İdealkent*, 5(14), 277–308.
- Aydın, S. ve Bahadır, M. (2019). Değişen Aile Kurumu İçerisinde Kadın ve Kadının Gelinlik Rolü Üzerine Bir Değerlendirme: Ağrı İli Örneği. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (62), 201–230.
- Bates, D.G. (2009). *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri* (S. Aydın, Çev. Ed.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bates, D. G. ve Rassam, A.(2018). *Ortadoğu Halkları ve Kültürleri*. (M.B. Gümüşbaş, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Butler, J. (2014). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (M. Bütün, S. B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çekiç, F. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Temelli Kimlik İnşası: Erkeklik Kimliğinin Oluşumu, Tutum ve Davranışlar Üzerindeki Etkisi* (Yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, SBE, Nevşehir.
- Çelik, C. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (08), 25–35.
- Çetintaş, A. (2002). *Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzollu Aşireti Malatya Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, Isparta.
- Delenay, C. (2014). *Tohum ve Toprak* (S. Somuncuoğlu, A. Bora, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekinci, Y. (2022). *Kürt Sekülerleşmesi-Kürt Solu ve Kuşakların Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, E. ve Uyan-Semerci, P. (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar/Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Karadeniz, S. (2012). *Aşiret Sisteminde Dönüşüm-Aşiretin Kentte Aldığı Yeni Şekiller-Batman örneği* (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, SBE, Bursa.
- Kaya, M. (2013). *Modernleşme Sürecinde Aşiretlerin Dönüşümü: Şanlıurfa Aile ve Aşiret Dernekleri* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.

- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nacak, İ. (2019). Kuşak Sosyolojisi ve Metodolojik Temeller. *Sosyoloji Divanı*, 13, 9–27.
- Özer, A. (1998). *Modernleşme ve Güneydoğu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Saeed, R. A. (2018). Kürt Atasözlerinde Kadın İmajı (Kuzey Irak örneği). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 4(8), 101–128.
- Sancar, S. (2009). *İmkânsız İktidar-Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Taşdelen, M. (1997). *Göçerlerin Şehirleşmesi (Beritanlı Aşireti Örneği)*. İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Tekin, F. (2005). *Hakkâri Örneğinde Aşiret, Cemaat ve Akrabalık Örüntülerinin Modernleşme ve Kırsal Çözülme Sürecindeki Siyasal ve Toplumsal Sonuçları* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.
- Toprak, Z. (2019). *Türkiye’de Yeni hayat İnkılâp ve Travma 1908–1928*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Turan, E. A. (2020). Diyarbakırlı Kadınlarda Namus, Kadınlık ve Din. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (20), 51–85.
- Wedel, H. (2013). İstanbul’a göç eden Kürt kadınlar: Cemaat ve Marjinalleştirilmiş Bir Sosyal Grubun Yerel Siyasete Katılımının İmkânları. Mojab, S. (Ed.), *Devletsiz Ulusun Kadınları-Kürt Kadını Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Yelboğa, M. (2025). *Türkiye’deki Aşiret Ailesinin Doğu Anadolu’daki Yerel Görünümleri: Doğubeyazıt Örneği* (Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Konya.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TÜİK (2021). *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Sıralaması (SEGE-2021)*, Erişim Tarihi: 11.04.2025, <https://www.tuik.gov.tr>
- TÜİK (2023). *İstatistiklerle Türkiye’de Kadın*, Erişim Tarihi:11.04.2025, <https://www.tuik.gov.tr>
- TÜİK (2024). *Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2023*, Erişim Tarihi: 23.02.2025, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2023-53444>.